

Ekologinis ūkininkavimas ir cheminės medžiagos dirvožemyje

Nors ekologiška produkcija brangesnė, jos poreikis nuolat auga. Gal todėl ekologinės gamybos srityje pasitaiko nesąžiningumo ir piktnaudžiavimo atvejų. Naudodami chemines medžiagas ekologiniai ūkiai rizikuoja prarasti gautas išmokas, taip pat ekologiškumo sertifikatus. Kita vertus, pasitaiko ir tokių atvejų, kai ekologinis ūkis nenaudoja cheminių medžiagų, tačiau nedideli jų likučiai laukuose vis dėlto randami. Šiame straipsnyje aptariamas praktinis atvejis, kai ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaiga ekologiniame ūkyje aptiko cheminių medžiagų, o ūkininkas teigė, kad jos dirvožemyje atsirado ne dėl jo kaltės.

Ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaiga, siekdama nustatyti cheminių medžiagų naudojimą ūkyje, pirmiausia paima lauko mėginį ir atlieka atsekamumo tyrimą. Todėl verta aptarti, kokios įtakos išvadoms gali turėti netinkamas mėginio paėmimas ir su kokiomis praktinėmis problemomis susiduria agroverslas, sprenddamas, ar atsekamumo tyrimas yra tinkamai atliktas.

Tam, kad būtų nustatytas dirvožemio užteršimas, ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaigos darbuotojai privalo mėginį paimti tinkamai (naudoti pirštines, turėti švarų kastuvą, imti mėginį ne iš vienos, o iš keleto vietų). Šio reikalavimo nesilaikymas gali reikšti, kad tyrimo rezultatai bus neteisėti. Antai Lietuvos administracinio teismo praktikoje pasitaikė sprendimų, kai VŠĮ „Ekoagros“ nustatyti mėginio tyrimo rezultatai buvo pripažinti neteisėtais, nes agroverslas įrodė, kad tyrimas atliktas nesilaikant nustatytų reikalavimų.

Lauke radus cheminių medžiagų likučių gali būti atliktas atsekamumo tyrimas. Tyrimo tikslas – išaiškinti, iš kur dirvožemyje atsirado cheminių medžiagų, nustatyti pažeidimo mastą ir kitas aplinkybes, kurios ateityje galėtų padėti užtikrinti ekologišką ūkininkavimą ir užkirsti kelią galimai užterštai produkcijai patekti į rinką. Tokio tyrimo praktinė problema yra ta, kad Lietuvos teisės

aktuose nėra aiškiai apibrėžtų taisyklių, pagal kurias atsekamumo tyrimas / procedūra turi būti atliekama. Iš esmės viešojo administravimo subjektai gali atlikti tik tuos veiksmus, kurie numatyti galiojančiuose teisės aktuose ir yra priskirti jų kompetencijai. Tokių nuostatų ne kartą išsakė ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, nurodydamas, kad viešojo administravimo subjektui draudžiama viskas, išskyrus tai, kas tiesiogiai leidžiama. Veiksmai, atlikti viršijant įgaliojimus, pripažįstami neteisėtais.

Vis dėlto, nors nėra aiškių taisyklių, kaip turi būti atliekama atsekamumo procedūra, tačiau akivaizdu, kad ji privalo atitikti Viešojo administravimo įstatymą, taigi turi būti atlikta objektyviai ir nešališkai. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pažymėjo, kad pagal objektyvumo principą viešojo administravimo subjekto sprendimai privalo atspindėti tikrąsias faktines aplinkybes, kurios nustatomos išaiškinus visas aplinkybes, turėjusias reikšmės priimant sprendimą ir kritiškai bei nešališkai vertinant įrodymus.

Praktikoje imant mėginius ir vykdant atsekamumo tyrimą iškyla problemų, susijusių ir su minėto principo nesilaikymu. Pavyzdžiui, vienoje Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo byloje agroverslas prašė pripažinti neteisėtu Nacionalinės mokėjimo agentūros sprendimą dėl pa-

ramos grąžinimo. NMA savo sprendimą reikalauti iš ūkio grąžinti paramą grindė tuo, kad „Ekoagros“ rado dirvožemyje cheminių medžiagų likučių ir pagal savo atsekamumo procedūros rezultatus padarė išvadą, kad dėl minėtų medžiagų likučių praėjusių metų ūkio derlius taip pat turėjo būti užterštas. Vis dėlto „Ekoagros“ negalėjo pateikti objektyvių įrodymų dėl produkcijos užterštumo, nors ir laikėsi nuomonės, kad jos išvados yra pagrįstos.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas patenkino agroverslo skundą. Teismas nurodė, kad „Ekoagros“ pateiktų dokumentų nepakanka įrodyti, jog 2015 m. derlius buvo neekologiškas dėl to, kad 2016 m. dirvožemyje rasta cheminių medžiagų likučių. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijoje nuosekliai pabrėžiama viešojo administravimo subjektų pareiga laikytis teisės principų. Teisėtumo principas viešojo administravimo srityje reiškia, kad viešojo administravimo subjektų veikla turi atitikti teisės aktų reikalavimus ir kad jų priimti sprendimai turi būti pagrįsti teisės normomis, o sprendimų turinys – atitikti teisės normų reikalavimus.

Norėdami priimti administracinį teisės aktą, viešojo administravimo subjektai privalo nurodyti tinkamas priežastis, o ne pateikti bet kokias priežastis, siekiant patenkinti formalius reikalavimus. Kartu teismas nurodė, kad NMA, reikalau-da-

ma iš ūkio grąžinti paramą, nepateikė teisinį reikalavimą pagrindžiančių duomenų. Teismas taip pat pažymėjo, kad NMA ir „Ekoagros“ nesieja pavaldumo santykiai, todėl kiekviena privalo atskirai įvertinti, ar yra teisinis pagrindas taikyti poveikio priemonę.

Cheminių medžiagų likučių dirvožemyje klausimas

Lauko mėginio paėmimo ar atsekamumo nuginčijimas teisme nereiškia, kad agroverslas gali toliau išlikti ramus. Teisės aktai nedraudžia tyrimą atlikti pakartotinai. Tad pasitaiko atveju, kai teismui panaikinus ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaigos sprendimą, agroverslas netrukus sulaukia naujo kontroliuojančios institucijos darbuotojų vizito ir šie iš naujo atlieka tyrimą. Nustačius netgi itin mažus cheminių medžiagų likučius, taikomos griežtos sankcijos. Dar didesnės sankcijos taikomos tuo atveju, jei pažeidimas nustatomas kelerius metus iš eilės.

VšĮ „Ekoagros“ nuomone, netgi ir maži cheminių medžiagų likučiai leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad cheminės medžiagos ūkyje buvo naudojamos, o agroverslas elgėsi neteisėtai. Tačiau tokios nuomonės pagrįstumu galima abejoti. Visų pirma, cheminių medžiagų naudojimas pasaulyje nėra uždraustas, tad netgi laikantis apsaugos zonų, visada yra rizika, kad ekologinio lauko dirvą gali pasiekti vadinamoji foninė tarša (su lietumi, vėju, vandeniui), kuri dirvoje palieka itin nedidelius cheminių medžiagų likučius. Nuo tokios taršos šimtu procentų niekas negali būti apsaugotas. Antra, abejonių kelia ir tai, ar itin nedideli cheminių medžiagų likučiai apskritai gali turėti įtakos produkcijos ekologiškumui.

Lietuvoje laikomasi kraštutinės pozicijos, kad agroverslas privalo absoliučiai užtikrinti, jog cheminių medžiagų ar jų skilimo likučių jo ekologiniame žemės sklype nebūtų. Taigi ekologiškai ūkininkaujantis ūkininkas turi prisiimti ir foninės taršos riziką. Tarkime, jei ūkio žemėje nustatomas netgi 0,01 mg/kg glifosato skilimo produkto likutis, kuris po tyrimo

paklaidos gali būti mažesnis už galimą nustatyti žemiausią ribą, ūkis laikomas padaręs ekologinio ūkininkavimo pažeidimą, už kurį gresia ir ekologinio ūkio sertifikato praradimas, ir Nacionalinės mokėjimo agentūros sankcijos.

„Ekoagros“ specialistai nurodo, kad, siekdami apsaugoti nuo tokios situacijos, ūkininkai dar prieš pradėdami ūkininkauti turėtų atlikti savo ekologinių laukų dirvožemio tyrimus ir įsitikinti, kad sklype iš tiesų nėra net mažų cheminių medžiagų likučių. Deja, toks tyrimas ne visada duotų naudos, nes būtų atliekamas konkrečioje lauko vietoje. O jei ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaigos darbuotojai atvykę ištyrė kitą lauko dalį ir joje rastų cheminių medžiagų likučių, jie teigtų, kad ūkis nesilaikė ekologinio ūkininkavimo reikalavimų, nepaisant to, kad buvo atlikęs išankstinius dirvožemio tyrimus. Juo labiau tai pasakytina apie savarankišką ūkio tyrimą dėl egzistuojančios foninės taršos, kuris nebūtinai gali būti aktualus ateityje. Tarkime, ekologinės gamybos sertifikavimo ir kontrolės įstaigos darbuotojams atvykus po mėnesio ir nustačius cheminių medžiagų likučius, ūkio anksčiau atlikti foninės taršos tyrimai agroverslui iš esmės niekuo nepagelbėtų.

Panaši padėtis atsispindi ir teismuose. Viename ginče agroverslas atliko tyrimą kitoje nei „Ekoagros“ pasirinktoje laboratorijoje. Tyrimo išvados rodė, kad tirtame lauke cheminių medžiagų nėra. Tačiau teismas nepriėmė palankaus sprendimo agroverslui, remdamasis tuo, kad žemdirbio tyrimas buvo atliktas vėliau, t. y. ne tą pačią dieną, kaip „Ekoagros“ tyrimas, todėl jis nepaneigia „Ekoagros“ rezultatų.

Kito ginčo metu agroverslas prašė teismo įpareigoti „Ekoagros“ atlikti antrojo paimto mėginio tyrimą (atliekant tyrimą paimami trys mėginiai, iš kurių vienas paliekamas ūkyje, o du saugo „Ekoagros“), nes žemdirbys savo mėginio per klaidą neišsaugojęs. „Ekoagros“ atsisakė atlikti antrojo mėginio tyrimą, nors buvo jį išsaugojusi. Tyrimas galėjo paneigti pirmojo mėginio išvadas, ka-

dangi būtų atliekamas po kelių mėnesių nuo mėginio paėmimo datos. Agroverslas argumentavo, kad antrojo mėginio ištyrimas yra galimas, nes mėginys pagal „Ekoagros“ reikalavimus turėjo būti laikomas tam tikroje temperatūroje, siekiant, kad jo savybės nepasikeistų, tad laikas neturėjo daryti įtakos rezultatams. Teismas palaikė „Ekoagros“ poziciją, jog nebūtina tirti antrojo mėginio, pritarimas aiškinimui, kad mėginyje esančio dirvožemio savybės galėjo pasikeisti. Toks teismo sprendimas sumažino agroverslo galimybę įrodyti tiesą.

Visais atvejais būtina įvertinti paklaidą

Tiriant ūkio ekologiškumą, turėtų būti vertinamas ne vien cheminių medžiagų radimo faktas, tačiau ir galima tyrimų paklaida bei rastas cheminių medžiagų kiekis. Atlikus tyrimą ir radus cheminių medžiagų likučių, rezultatas turėtų būti vertinamas kaip nepalankus agroverslui tik tada, jeigu, įvertinus tyrimo paklaidą, norma viršytų minimalų galimą nustatyti kiekį. Dabar, nors laboratorijos išvadose ir galima paklaida, į ją nekreipiama dėmesio, teigiant, kad paklaida nepaneigia fakto, jog cheminė medžiaga rasta.

Jeigu dirvožemyje aptiktų cheminių medžiagų likučių kiekis, pavyzdžiui, yra šimtą kartų mažesnis už tą, kuris būtų rastas dirvožemyje naudojant chemines medžiagas, labiau tikėtina, jog tos medžiagos atsirado ne dėl ūkio tyčios ar chemikalų naudojimo žemės ūkyje, o dėl foninės taršos. Labai mažas chemikalų likučių kiekis apskritai neturi jokio poveikio gaunamam derliui ar kenkėjų naikinimui. Tad būtų tikslingiausia vertinti, ar cheminių medžiagų mikrodalelių radimas padarė įtaką ekologiniam ūkininkavimui ir ekologiinei produkcijai. Jeigu tokios įtakos nepadarė, agroverslas turėtų būti pripažintas kaip atitinkantis ekologinio ūkio reikalavimus ir neprivalėtų grąžinti paramos.

Dr. Vytautas ŠENAVIČIUS
Advokatų profesinės bendrijos TVINS
advokatas ir partneris

Redakcijos „Mano ūkis“ informaciją atgaminti visuomenės informavimo priemonėse bei interneto tinklalapiuose be raštiško redakcijos sutikimo draudžiama.